

	Müfret	Cemi
Mütekellim :	اوم <i>ev-im</i> ; اونمز <i>ev-imiz</i> ;	
Muhatap :	اوك <i>ev-iñ</i> ; اوكنز <i>ev-iñiz</i> ;	
Gaip :	اوى <i>ev-i</i> ; اولرى <i>ev-leri</i> .	

2. Son vokali *i* olan isimler : بيگير *beygir* :
ev kelimesindeki gibi, aynı ek vokallerini alır :
beygir-im, -iñ, -i, -imiz, -iñiz, -leri.

3. Son vokali *ö* olan isimler : سوز *söz* :

	Müfret	Cemi
Mütekellim :	سوزم <i>söz-üm</i> ; سوزمز <i>söz-ümüz</i> ;	
Muhatap :	سوزك <i>söz-ün</i> ; سوزكنز <i>söz-ünüz</i> ;	
Gaip :	سوزى <i>söz-ü</i> ; سوزلى <i>söz-leri</i> .	

4. Son vokali *ü* olan isimler : تأسف *te'essüf*.
te'essüf-üm, -ün, -ü, -ümüz, -ünüz, -leri.

II. Son vokali art sınıftan olan isimler :

1. Son vokali, *a* olan isimler : آت *at* :

	Müfret	Cemi
Mütekellim :	آتم <i>at-im</i> ; آتمز <i>at-ımız</i> ;	
Muhatap :	آتك <i>at-iñ</i> ; آتكز <i>at-iñiz</i> ;	
Gaip :	آنى <i>at-t</i> ; آتلى <i>at-ları</i> .	

2. Son vokali *t* olan isimler : قاطر *katır* :
at kelimesinde olduğu gibi aynı ek vokallerini alır :
katır-im, -iñ, -t, -ımız, -iñiz, -ları.

3. Son vokali *o* olan isimler : فايطن *fayton* :

فايطوم	<i>fayton-um</i> ;	فايطومز	<i>fayton-umuz</i> ;
فايطونك	<i>fayton-uñ</i> ;	فايطونكز	<i>fayton-uñuz</i> ;
فايطونى	<i>fayton-u</i> ;	فايطونلىرى	<i>fayton-ları</i> .

1. Son vokali *u* olan isimler : قوشوم *koşum*.
fayton kelimesinde olduğu gibi, aynı ek vokallerini alır,
koşum-um, -uñ, -u, -umuz, -uñuz, -ları. [1]

[1] (اولرى *evleri*) kelimesi, ve buna benzer bütün (لرى *leri*) ekli kelimeler, bu imlâlarıyla evvelce de söylediğimiz gibi, müteaddit manalar bildirirler ki, bunların ayırt edilmesi ancak cümledeki gelişinden gidişin mümkündür :

1. اولرى *evler+i* = müfret gaibe ait ev: *Ali'nin (birden ziyade) evi*;

224. *Başkaca ses değışiklikleri* - İlk önce şuna dikkat edilmeli ki, ünleklere (sonnant) den biri (§ 172) ile başlayan mülkiyet ekinin cemi gaibine ait başka hiç bir mütalea ve ihtara lüzum yoktur. Bütün isimlerdeki şekli $\frac{-leri}{-ları}$ dan ibarettir.

Diğer şahıslarda mülkiyet eki bir vokal ile başladığı için, katılacağı isimlerde şöyle değışmelere sebep olur :

Sonlama boğazlıının değışmesine, sonlama dişlinin değışmesine, kararsız bir vokalin düşmesine.

225. — *Bu eki alacak kelimelerdeki sonlama boğazlıının değışmesi* (bak. § 201 ve aşağısı).

MI. Ön sınıftan kelimelerde :

گوملكم	<i>g'ömleğ - im</i> ; [1]	گوملك	<i>g'ömlek</i> ten ;
كوستك	<i>k'östeğ - in</i> ;	كوستك	<i>k'östek</i> ten ;
بيليزي	<i>bileziğ - i</i> ;	بيليزي	<i>bilezik</i> ten ;
ايگنر	<i>ipeğ - imiz</i> ;	ايگنر	<i>ipek</i> ten ;
يوزوك	<i>yüzüğ - ünüz</i> ;	يوزوك	<i>yüzük</i> ten ;

Cemi gaiplerde ise :

گوملكرى *g'ömlek - leri* ; كوستكرى *k'östek - leri*, vs. olur.

MI. : Art sınıftan olan kelimelerde :

قالپاغم	<i>kalpağ - im</i> ;	قالپاق	<i>kalpak</i> tan ;
قوشاگ	<i>kuşağ - in</i> ;	قوشاق	<i>kuşak</i> tan ;
ياصديقى	<i>yastığ - ı</i> ;	ياصديق	<i>yastık</i> tan ;
قولتوغم	<i>koltuğ - umuz</i> ;	قولتوق	<i>koltuğ</i> tan ;
قوللنگر	<i>kolluğ - unuz</i> ;	قوللق	<i>kolluğ</i> tan ;

Cemi gaiplerinde ise :

قالپاقرى *kalpak - ları* ; ياصدقلىرى *yastık - ları* ; قولتوقلىرى *koltuğ - ları*... olur.

2. *ev + leri* = (ululanması kastedilen) müfret gaibe ait (bir) *ev* : filân beyefendinin (bir) *evi* ;

3. *ev + leri* = cemi gaibe ait *ev* : *Ali'nin + Mehmed'in ortaklaşa (bir) evi* ;

4. *evleri* = cemi gaibe ait *evler* : *Ali'nin + Mehmed'in veya zenginlerin (her birinin birden ziyade) evi*, ki bu, (*evler + leri* yerindedir). A.U.E.

[1] Daha evvelce de söylediğimiz gibi, *y* ler, müellifin metinlerde kullandığı hususî şekildir ki bu, bizim ince hecelerdeki *ğ* mizdir. Bunların içinde asıl *y* gibi söylenenler de vardır. A. U. E.

226. — 2° *Sonlama dişlinin değişmesi* (Bak. § 180 ve 206).

Ml. : *yurt* یورت.

yurd-um, یوردك *yurd-uñ*, یوردی - *u*, یوردمن - *umuz*, یوردكز - *uñuz*;

Cemi gaip *ise*, یورتلری *yurt-ları*.

süt; طات *tat (dat)* vs. kelimelerinde de böyledir.

Farsçanın türkçede *k'āat* gibi söylenen کاغد kelimesi de, aynı vaziyette dönüp yine *k'aad (kāğat)* olur.

227. — 3° *Kararsız vokalin düşmesi* (ikinci hecesinde böyle bir vokali bulunan kelimelerde). Bak. § 207 .

Ml. : *oğl-um*, اوغلم *oğ(u)l* dan;

qarn-ıñ, قارنك *qar(i)n* dan[1].

Gizli, sıgınlık (furtif, intercalaire) vokalli arapça kelimelerde de böyle olur (§ 114).

Ml. : *ism-im*, اسم *is(i)m* den, vs. [2].

228. *Bir vokalle nihayetlenen isimler.* — Eğer mülkiyet eklerini alacak isim bir vokalle nihayetlenirse, şu aşağıdaki değişiklikler olur: Müfret ve cemi mütekellimlerde mülkiyet eklerinin başlama vokali yardımcı olduğundan düşüverir (§ 182).

Müfret gaibinde ise bu, olduğu gibi kalır; ve onunla ismin vokali arasına *s* konsonu sıkıştırılır. Böylece vücutte gelen ek, 210 uncu bendin ihtarında gösterilen kaideye uygunsuz olarak vurgulanır.

Misaller dizisi:

I. Sonlama vokali ön sınıftan olan isimler:

1. Sonlama vokali *e* olan isimler: *dede* دده:

	Müfret	Cemi
Mütekellim:	ددهم <i>dede° - m</i> ;	ددهمن <i>dede - mi° z</i> ;
Muhatap :	ددهك <i>dede° - ñ</i> ;	ددهكن <i>dede - ñi° z</i> ;
Gaip :	ددهمی <i>dede - (s)i°</i> ;	ددهلری <i>dede - leri°</i> .

Cemi gaip *dede - leri°* gibi olan sigalar hep değişmez kalır.

2. Sonlama vokali *i* olan isimler: *güveji* گویکی.

[1] *gönl - ü*, *gön (ü) l* den; *benz - imiz*, *ben (i) z* den; *ağz - iñiz*, *ağ (i) z* dan da böyledir. A. U. E.

[2] Cemi gaip *ise is(i)m - leri* olur. A. U. E.

dede kelimesinde olduğu gibi bunda da eklerin söylenişi aynıdır.
güveği - m, - n̄, - (s)i, - miz, - n̄iz, - leri.

3. Türkiye türkçesinde *ö* ile nihayetlenen kelime yoktur.

4. Sonlama vokali *ü* olan isimler: (اورتو) *örtü*:

Müfret	Cemi
Mütekellim: اورتوم <i>örtü - m</i> ;	اورتومز <i>örtü - müz</i> ;
Muhatap : اورتوك <i>örtü - n̄</i> ;	اورتوكز <i>örtü - n̄uz</i> ;
Gaip : اورتوسى <i>örtü - (s)ü</i> ;	اورتولى <i>örtü - leri.</i>

II. Sonlama vokali art sınıftan olan isimler:

1. Sonlama vokali *a* olan isimler: بابا *baba*:

Müfret	Cemi
Mütekellim: بابام <i>baba - m</i> ;	بابامز <i>baba - mız</i> ;
Muhatap : باباك <i>baba - n̄</i> ;	باباكز <i>baba - n̄uz</i> ;
Gaip : باباسى <i>baba - (s)ı</i> ;	بابالى <i>baba - leri.</i>

2. Sonlama vokali *ı* olan isimler: طايى *dayı*.

baba kelimesinde olduğu gibi bunda da eklerin söylenişi aynıdır.
dayı - m, - n̄, - (s)ı, - mız, - n̄uz, - ları.

3. Sonlama vokali *o* olan isimler (ki hepsi yabancı bir dilden gelmiştir [1]): بالطو *pałto*:

Müfret	Cemi
Mütekellim: پالتوم <i>pałto - m</i> ;	پالتومز <i>pałto - muz</i> ;
Muhatap : پالتوك <i>pałto - n̄</i> ;	پالتوكز <i>pałto - n̄uz</i> ;
Gaip : پالتوسى <i>pałto - (s)u</i> ;	پالتولى <i>pałto - ları.</i>

4. Sonlama vokali *u* olan isimler: قومشو *komşu*:

pałto kelimesinde olduğu gibi bunda da eklerin söylenişi aynıdır:
komşu - m, - n̄, - (s)u, - muz, - n̄uz, - ları.

229. — Biricik müstesna سو *su* kelimesidir ki, mülkiyet ekleriyle şu sigaları alır:

[1] Türkçemizde eski lehçelerin kalıntıları olarak son hecesi *o* vokalli bazı kelimeler bulunmaktadır: *koğ - oz* (boşluğa mensup, sıfrülyet), *kaş - an - oz* (içi boş olmaya mensup); *şalyangoz* (= *şalyar - goz*: *şalyar* = *tükrük*), *tükrüğe* mensup; *kapar - oz* (kapar olmağa, gasbetmeğe mensup); *çağan - oz* (D.L.I, 1343 *çad'an* = akrep: Lehçemizde: *çıyan*) dan, akrebe mensup, yengeç; *yel(i) - oz* «ahenkisiz» (başı *yelli*, havalı, hafifmeşrep); *hotoz* (aşlı, قوتاس *qotas*), v.s. A.U.E.

Müfret	Cemi
Mütekellim: سوم <i>suy - um</i> ;	صومز <i>suy - umuz</i> ;
Muhatap : صوبك <i>suy - uñ</i> ;	صوبكز <i>suy - uñuz</i> ;
Gaip : صوبى <i>suy - u</i> ;	صوبى <i>su - ları. [1]</i>

230. — *Kendisinde esasen bir cemi alâmeti olan isme katılan mülkiyet ekleri.* — Bilindiği üzere, bir isimde hem cemi eki, hem de mülkiyet eki hep birden bulunacağı zaman, cemi eki mülkiyet ekinden evvel gelir (§ 210). Bundan başka mülkiyet ekindeki vokaller $\frac{i}{z}$ suretinde tek becayışlı vaziyetine düşmüş bulunur (muk. § 155, ihtar).

MI.:

Müfret	Cemi
Mütekellim: اولم <i>ev - ler - im</i> ;	اولمز <i>ev - ler - imiz</i> ;
Muhatap : اولك <i>ev - ler - iñ</i> ;	اولكز <i>ev - ler - iñiz</i> ;
Gaip : اولى <i>ev - ler - i</i> ;	اولى <i>ev - ler - i.</i>

bunlar da aynıyledir:

at - lar - ım, - iñ, - i, - ımız, - iñiz, - ları, vs.

231. Cemi gaippte *ev - ler - leri* yerine (*ler* unsurunu tekrarlamamak için) *ev - leri* denilir. Bundan dolayıdır ki *ev - ler - i* kelimesi, cemi gaibe ait (müşterek) bir ev veya (ayrı ayrı) birer ev, veya (ayrı ayrı) çoğar ev

[1] Cemi gaip sigası kıyasıdır. Halbuki ötekilerde kaideye göre:

su - m, - ñ, - (s)u, - muz, - ñuz,

Suretinde olmak gerekti. Bunun sebebi bizce şöyle görünüyor: Cemi gaip sigasından gayri sigalarında iki vokal arasında bir sığınık (*y*) var ise de, bu *y* sonradan katılma (sığınık) değil, aslıdır.

Eski lehçelerde *şug, şub, şuv,* gibi çeşitleriyle görülen bu maddenin bir çeşidi de *şuy* olacak. Nitekim lehçemizde mücerret halinde veya başı konsonlu eklerle bulunduğu zamanlar *su* şeklinde görülen bu kelime, başı vokalli bir ek aldığı zaman bu eski *suy* şekliyle görünmektedir.

Muk. D.L.T. II. 167 *sug - raşmak* (kum), *suyu* içmek;

I. 375 vs. *suv* = *su*; II. 37 vs. *suv - garmak* = *suvarmak, su içirmek*;

III. 211 vs. *suv - samak* = *susunmak.*

Lehçemizde *soy şop* suretiyle kullanılan kelime, bu (*su*) kelimemizin itba yoluyla kullanılan iki çeşidi olup (*suy sup*) yerindedir ki, mecaz manasıyla (nesil, zürriyet) demektir.

Ne müphem zamiri de bu eklerle: *ne - m, - ñ, - (s)i, - miz, - ñiz, - leri,* olduğu gibi, bazan (*y*) ile de söylendiği olur: *ne - y - im, - iñ, - i, - imiz, - ñiz, - leri.* A.U.E.

(*leur maison, leur maisons*) manasına geldiği gibi *ler + i = leri* olmak itibariyle müfret gaibe ait çok ev (*ses maisons*) manasına da gelir.

232. Mülkiyet ekli tabirlere bir kaç misal:

اوت افندم *evet efendi - m* (افندی + م = افندم) ; يوق جام *yok can - im* (جان , dan) ; آغام *hayır beş - im* (*yok hayır* dan daha naziktir) ; اگام *ağa - m* ; پاشام *paşa - m* ; [1] كوزم (ایکی) *(iki) g'öz - üm* ; ياوروم *yavru - m* ; قوزوم *quzu - m* ; عزوم *aziz - im* ; دوستم *(aziz) dost - um* بنده كن *bende - niz* ; داعيكن *dā'i - niz* ; محبكن *muhibb - iniz*.

İHTAR. — Daha ileri § 252 de mülkiyet ekli isimlerin insıraflarından bahsedilecektir.

B. KELÂMDA MÜLKİYET EKİNİN ROLÜ.

233. Mülkiyet eki bir isme katıldığı zaman daima katıldığı isim mefhumunun, malik ve sahip [2] durumunda olan bir mefhumu [3] ait olduğu manasını verir. muk. § 1091.

[1] Bütün bu uvaalar için bak, § 1155 ve aşağısı. J.D.

[2] Her zaman malik, sahip, mutasarrıf değil, umumiyetle mensubuileyh ve kendi tabiriyle (muzafünileyh) tir. bak § 220 hasiyemize A.U.E.

[3] Malik ve sahip durumunda bulunan, yani (muzafünileyh) olan o mefhum, bizce muttasıl zamir olan ekin kendisidir. O olmasa (muzaf) olan bu isme bu manayı veren bulunmaz; ve bu ekledir ki, onun katıldığı isim ile beraber bir (izafet terkibi) olur. Bu izafet terkipleri, müellifin mülkiyet eki dediği izafet zamirlerinin (müfretli, cemili) mütekellime, muhataba, gaibe göre olması yüzünden üç türdür. Yalnız mütekellime ve muhataba izafetlerde bu izafet zamirleri (ki terkipte muzafünileyh mevkiindedir) nin mercileri söylenmesine lüzum yoktur. Ancak gaibe izafet terkiplerinde bu zamirlerin mercii ya hemen üst başında veya uzakta olur. Hemen üst başında olan mercii, izafet terkibine ya (n) ile veya (n) siz olarak bağlanır: Birincisi mercii marife olanıdır; ikincisi mercii nekre olanıdır ki, bu türlerini mürekkep isimler yaratmakta çok kullanılır.

ev - im, - imiz; - in, - iniz; - i, - leri. (mütekellim ve muhataplara izafet terkiplerinde mercilerinin anılmasına lüzum yoktur. Çünkü her ikisi de aynı mecliste oldukları için birbirine göre malûm sayılır).

ev - i, ev - leri. (gaiplere izafet terkiplerinde mercilerinin ya üst yanlarında ya uzakta anılmasına lüzum vardır.)

Öğretmen (in) + ev - i; öğretmen (.) + ev - i (mercileri üst başında, gaibe izafet terkibine *in* li marife, *in* siz nekre manasıyla bağlanmıştır).

Öğretmen (in) + şu yamaç üzerindeki sık ağaçlar arasından görünen *ev - i*: (marife olan mercii uzakta gaibe ait olan izafet terkibi; (*öğretmen*) Ankara'da bir vazife ile bulunuyor; *ev - i* Bursa'dadır. (Bu gaibe izafet terkibinde uzak mercii, evdeki cümlenin faili olan «*öğretmen*» dir.)

Bu suretle:

چوبانك اوى *çoban-ın ev-i*;

گوز اوى *göz ev-i*;

ifadelerinde *i* eki, (ev) mefhumunun, (*çoban*) ve (*göz*) mefhumlarına ait olduğunu bildirir.

Mülkiyet ekinin bu vazifesi, onun daima malik ve mutasarrıf olan bir mefhumu raci olduğu söylenilerek anlatılabilir: Bunun içindir ki, buna *irca* (raciiyet, aidiyet) *alâmeti* (indice de rappel) adını veriyoruz; bu ifade, türkçede kullanılan bazı söz çalımları (tournure de phrase) hakkında vazih bir fikir edinmeğe müsaittir. (Bunun için *zamir alâmeti* = indice pronominal, tabiri de kullanılabilir ki bu tabirin, daha az manidar olmakla beraber, 237 nci bentte haber verilen hal ve şart dahilinde kullanılabilmek cihetinden üstünlüğü vardır.)

Buna mukabil, malik ve sahip mefhumuna, *mülkiyet ekinin mercii* (antécédent du suffixe possessif) ismi verilebilir. Gerçek ki *merci* tabiri ancak zamire nisbetle kullanılabilir, fakat malûmdur ki, mülkiyet eki de zamir mahiyetindedir (§ 221); ve türkçede *مرجع merci* (bir şeyin dönüp kendisine geri geldiği, müracaat yeri) demektir.

234. Kendi karşılıkları olan «ben, biz; sen, siz» gibi şahıs zamirlerinin yalnız mütekellim ve mubatapları için *irca alâmeti* vazifesini görebilen mülkiyet ekleri, gaip için olan mülkiyet zamirinden çok daha az olarak kullanılır: Gaip için olan mülkiyet eki bu vazifeyi yalnız şahıs zamiri için görmekte kalmayıp, umumî bir surette mümkün olan bütün isimler için de görmektedir.

Bazan müfret gaibe mahsus mülkiyet eki, türkçede pek gayri muayyen ve müphem olduğu için, hattâ ifade edilmemiş bırakılan bir mefhum için *irca alâmeti* vazifesini görür. Bu müphem mefhum ifade edilmek lâzımgelse, meselâ fransızcada «müphem manalı bir işaret zamiri = fransızcanın bitaraf zamiri» şeklini alarak, (cela, la chose que vous savez; yani: Bu, bildiğiniz bu şey) suretinde olurdu. (Muk. § 314). İleride böyle bir vaziyet önü-

Marife *mercii*, gaibe izafet terkibine bağlamakta da kullanılan *(n)in* ise, zamir olmayan ayrı bir aidiyet ekidir ki, başka mücerretlere katıldığı gibi, bizzat izafet terkiplerindeki mülkiyet ekleri (= izafet zamirleri) nden sonra da katılabilir:

1. Marife *merci* eki: *öğretmen (in) + ev-i*;

2. » » » : *ev-im (in)*; *ev-imiz (in)*; *ev-iñ (in)*; *ev-iñiz (in)*; *öğretmen (in) ev-i (nin)*; *öğretmen (in) evler-i (nin) bahçe (s) i. v.s.*

3. Girdiği ismi sıfat ve zamir yapan ek:

Siz-in (= size ait) *ev*; *Muhtar-in* (muhtara ait) *Ayşe.*, vs. (sıfat).

Bu kitap *öğretmen-in* (öğretmene ait) dir. (İsim cümlesinde haber).

(Ben, biz) e katılan *(n) in* deki *n*, *n > m* değişimine uğrar: *ben, biz-in* (= *im*).

İşte İrenklerin gâitil dedikleri, bu zamir olmayan ve aidiyet manasında bulunan ektir. Şekil ve imlâca müfret mubatap zamir ekine benzemekle beraber o değildir, ve ona muzafünileyh eki demek te doğru olamaz. A.U.E.

müze çıktığı zaman (üçüncü şahıs = gaip) mülkiyet eki, *müphem irca alâmeti* (indice de rappel indéfinit) olarak kullanılmış, diyeceğiz [1]

Türkçede bir takım basma kalıp ifadeler vardır ki, bunlarda müphem irca alâmeti bulunur. (Fransızcaya çevirişte bunları umumiyetle hesaba katmaya mahal yoktur.)

تامیه tomām - ı - ile;	لزمندن فاضله l'üzüm - an - dan fazla ;
حقیه haqq - ı - ile ;	کریکی گ'ereraj - i gibi;
لايقیه l'âyitğ - ı - ile ;	اسکیسی عکسی eaki - (s) i gibi;
(درجه ده) لزومی قدر l'üzū - m - a kadar (derecede);	طوغریسی ایستوسه کز doğru - (s) an - u isterseñiz.

Müphem irca alâmeti, oldukça ehemmiyetli bir gramer rolü oynar. Muk. 323 ve aşağısı.

235. Malik ve sahip mefhumu, kendisinde irca alâmeti bulunan ismin üst yanında olarak onunla birlikte bir isim terkibi vücade getirir. Buna *izafet terkibi* (rapport d'annexion) [2] derler ki, daha ileride (§ 1091 ve aşağısı) mütalea edilecektir.

236. Mülkiyet eki, ekseriya isimlere ilâve olunur, fakat sıfatlara (hattâ bazan zarflara) da ilâve edilebilir.

Sıfata ilâve edilişi, daha ileride (§ 360 ve aşağısı) mütalea edilecektir.

237. Müfret gaip mülkiyet eki, kelâmda henüz söylenmemiş olan bir kelime için zamir alâmeti hizmetini sık sık görebilir. Böylece, o kelimenin yeri gelip söyleninceye kadar, fikir daima uyanık ve tetikte bırakılır. Bu yoldaki teşkilâta fransızcada da raslanır. (Ml.: ayant reconnu sa faute, il me demanda pardon = kabahat i ni anlayınca o benden af diledi.). Türkçede bu tarzın *mürekkep sıfat* (épithète complexe) adını verebileceğimiz şeyleri vücade getirmeğe müsait olduğu (§ 354 ve 761 ve aşağısı) görülecektir.

[1] Müellifin dediği gibi, bunların mercileri müphem görünmekle beraber, hiç yok değildir. Meselâ: Bu işi (gereği gibi) yapınız, cümlesindeki *gereğ - i* suretindeki gaibe izafet terkinde *i* gaip zamirinin mercii, *yapınız* fiiline me'ul olan *iş* tir ki: İş, (bu işin) gereğ - i gibi yapınız, demektir. vs. A.U.E.

[2] Görülüyor ki müellif, muhtelif zamirlerimiz arasında bir de izafet zamirleri (izafet terkibi yapmaya yarayan zamirler) olmasına rağmen (müfretli, cemili) mütakellim ve muhatap mülkiyet ekleri (= izafet zamirleri) ile vücade gelen izafet terkiplerine umumiyetle izafet ve izafet terkibi diyememiş; bunu ancak hemen üst yanında merciiyle beraber bulunan gaibe izafet eki (gaibe izafet zamiri = zamiri izafî müfret gaip veya cemî gaip) ile yapıtlara tahsis etmiştir. Bu, kendi dillerindeki meselâ (le livre du maître = öğretmenin kitabı) gibi teşekküllere, makûs vaziyette olmasından sarfınazar, uygun gelir. Fakat müellif buna mukabil, kendi dilinde mülkiyet sıfatları (adjectifs possessifs) sayılan *mon, ton, son* vesaireye karşılık, türkçede muttasıl zamirler olan (*m, n, i*) ve saireyi, zamir olduklarını da umumî olarak kabul etmekle beraber, sadece (mülkiyet eki) adıyla kabul etmiştir. A. U. E.

IHTAR. — Türkçede, mülkiyet ekleri, fransızcadaki mülkiyet sıfatları (adjectifs possessifs) olan (mon, ton, son, vesaire) den daha çok kullanılır.

Türkçede iki mefhum arasında karşılıklı bir aidiyet bağlantısı var olduğunu ifade etmek için mülkiyet eki (nin müfret gaip şekli) ekseriya iki isim arasına konulur:

اوغلی باباسنه اورماز *Oğl - u baba - (s) ı - na uymaz.* Yine muk. 1358 inci bendin sondan bir evelki misali;

... بر مقاله سنده دیوردی که... *İkdam gazete - (s) i bir maqāle - (s) i - nde diyorda ki;*
 سزه بر صری آچق ایتریم *Size bir sırr - im - ı aç - maq ister - im;*
 شو شسیه می ور *Şu şems (= ş) iye - m - i ver;*
 چانله می اله آلوب *Çanta - m - ı el - im - e alıp.*

238. Esas itibariyle mülkiyet ekleri bir kelimedeki kümelenmez, yani bir kelime bir defada ancak tek bir mülkiyet eki alabilir (muk. § 1098). Bununla beraber şurada birkaç ifade var ki, kendilerinde müfret gaip eki: *i - (s) i* suretinde çift görünüyor:

kim - i - (s) i (bak. § 323);

ekser - i - (s) i;

evel - i - (s) i (muk. § 400, ihtar 3).

Yine § 323 ve 1124 to (*bir - i - (s) i*) [1] suretindeki müstesnaya bak.

[1] Müellif § 1114 (*baş - ı - (s) i*) misalini de bu müstesnalar nevine dâhil etmiş ise de, böyle teşekküller lehçemizde hiç te müstesna olmadığı için, biz bunu buradan çıkardık; çünkü bizce nekre merciiyle beraber gaibe izafet terkibi suretinde teşekkül eden bu yoldaki mürekkep isimlerde *- ı - sı* suretinde çift mülkiyet eki (izafet zamiri) olması müstesna bir şey değildir: Nitekim meselâ *aşçı + (baş - ı)* suretinde nekre (aşçı) merciiyle beraber (*baş - ı*) suretindeki gaibe izafet terkiibinden teşekkül etmiş olan mürekkep isim, tekrar mülkiyet eklerini (izafet zamirlerini) alarak bu defa bu (*aşçı + baş - ı*) mütakellime, muhataba, gaibe yeniden izafet edilebilir, ve şöyle ardınlama izafet terkibi olabilir.

(*aşçı + baş - ı*) + *m.*

(< <) + *n.*

(< <) + (*s*) *ı, vs.*

Ve tabiiyle bu ve emsaliinde, çift *ı + (s) ı* suretinde mülkiyet ekleri (izafet zamirleri) bulunabilir. Bizce bütün bu yapılmalar ve birbirine karıştırmalar, tekrar ederiz, izafet zamirleriyle vücutte gelen biri zâhir isim biri-bitişik zamir isminden ibaret teşekkülleri, dilin icap ettirdiği üzere izafet terkibi saymamak, ve bu izafet zamirlerinin hepsini alelâde mülkiyet eki telâkki etmekten ileri geçiyor. Halbuki:

(*ev - im, ev - in, ev - i*) veya (*tanrı*) + *ev - i* ne ise, meselâ arapça (*beyt - i, beyt - ek, beyt - uhü*) veya *beyt - ullah*) odur; ve bu dildeki bitişik zamirler nasıl izafet terkibi teşkil ediyorlarsa, türkçedeki bitişik zamirler de öylece, (hem aynı vaziyette olarak) izafet terkipleri teşkil ediyorlar. Ve bu terkiplerde aynı tertiple birinci (*ev*) kelimesi muzaf, ikinci mütakellime, muhataba, gaibe izafet zamirinden ibaret kelime de muzafünileyh rolünde bulunuyor.

Beyt-ullah veya *la maison du (de) Dieu* gibi yabancı dillerin makûs terkiplerine muadil olan (*tanrı + nın*) veya (*tanrı*) + *evi* teşkilince gelince, mercii gaibe izafet terkibi olan bunda *ev* kelimesi, *i* gaip zamirine ait ve muzaf olup, bu (*i*), *ev* kelimesine göre muzafünileyhtir, ve bu gaip zamiri, öteki zamirler gibi köprü hizmetini görerek, asıl muzafünileyh olan zâhir isimleri bildirirler ki, burada bu merciler, vekilleri olan (*i*) lerin muzafünileyh olmaları gibi,

Yine, *sey - si* [1] (bak. § 324) ve *hepsi* (bak. § 323) gibi kelimelerin de *sey - i - (s) i*, *hep - i - (s) i* olmak itibariyle aynı müstesnalar sırasına bağlanması mümkündür.

Eski Osmanlıcada *جمعی cemi - i - (s) i* kelimesi de söylenirdi. Diğer misaller:

مجموعی mecmu' - u - (s) u (yazmalar, Bibl. Rouen, or. 28 yaprak 40); *ذکی دگی dög'el - i - si* (yazmalar, Bibl. nat. A.f.t. 87, yaprak 9 v°); *آدمی adam - ı - (s) ı* (yazmalar, or. Bibl. Rouen, 28, yaprak v° 41; *Ahd - nāme* 1595 in, Belin tarafından neşredilen, J. as. 1876², s. 397, I. 3). Muk. şu aşağıdaki mısradaki *def' - i - si* kelimesi: ne deñlü sây ederlerse anın defisine imkân yok. [2] (*Üveysi* nin şiiri, 1626 da yazılmış, Diez tarafından neşredilmiş: 1811, *Ermahnung an Islambol*, Berlin .. *aşşam - ı - (s) ı* kelimesi için, bu sahifenin aşağısına bakınız.

MOLAHAZA 1. — Esas itibariyle bir mülkiyet ekiyle nihayetlenen bir isim, kelâmda ancak alem (substantif) olarak kullanılabilir. Bu kaidenin müstesnası azdır:

ارسی erte - si gün;

اولسی evel - si gün (sene);

دورسی (Halk dilinden) devr - i - (s) i gün, (sene).

Diğer misaller: *فردامی ferdā - (s) ı gün (sene)*, (*K'āml Pacha, Türh - i - siyāsi* I, 14, ve 17); *اورسی o bir - i - (s) i gün (Behāi, Let. Nasr. s. 125)*; muk. Azerce *صباحی sabah - ı gün (Feth. Akh., s. 279)*.

Dikkat edilmeli ki bütün bu misaller, zaman tabirlerine dairdir.

Aşağıki misal, - si ile nihayetlenen bütün bu kelimeler, birinci haddi hazf edilen bir izafet terkininin ikinci haddini teşkil ettiklerini gösteriyor (ki birinci haddin kaldırılması, o haddin - si li ismi ardınca gelen muarref bir isimde tekrarlanmış olmamasından ileri geliyor): Belgrada dâhil olduğu günü ertesi gün (. . . gün - ün erte - si gün) (Meninski tarafından neşredilen bir metinden çıkarılmıştır. *Inst. II, s. 165*).

Erte - si kelimesi, şark türkçesindeki *yarın - da - sı*, *tañ - ta - sı* veya *tañ - la -* (Nevāi, *Tar. Mul. Ac; s. 75*,) ifadeleriyle yaklaştırılmalı. Şu halde *erte* kelimesi, *er* (ارکن) + *te* den yapılmıştır. Muk. (Tayin ve tarif edici kelimeler olarak kullanılmamakla beraber) buna benzeyen ifadeleri: *اشامی aşşam - ı - (s) ı* veya *aşşam - ı - (s) ı - nda* (Rifat Paşa *Seyāhātname*, S. 25, 28, 29, 30). Muk. *sabah - a - (s) ı* (Tamb. ar., S. 37).

MOLAHAZA 2. — Pek müstesna olarak, mülkiyet eki (dolayısız kelâm=discours direct'te, yani birşey anlatılırken bir kimseye atfedilen söz o kimsenin ağzından çıkıyormuş gibi idare edilen kelâmdaki) cümleye bile ilâve edilebilir. Bak. § 1110.

[1] Müellif bunu *sey - i - si* olarak (kimisi, ekserisi, evelisi) misalleri arasında göstermiş ise de, bizce yeri orası olmadığı için buraya aldık. A.U.E.

[2] Bu mısra, bu haliyle vezinsizdir, ya *defisine* kelimesi *def'ine* olmalı, ya *imkân* kelimesinin yerinde meselâ *gol* gibi tek heceli bir kelime olmalı. A.U.E.

onlar da asıl olmak itibariyle yine zâhir isim halinde muzafünileyhtirler. (n) li olan birincisi, matife merci; (n) siz olan ikincisi nekre mercidir. Ve yine tekrar ederiz, mütekellim ve muhatap zamirlerine yapılan: (*ev - im, ev - miz; ev - ün, ev - üniz*) gibi izafet terkiplerinde *m* zamirinin mercii meselâ ben isem (Ali Ulvi) nin; *n* zamirinin mercii sen yani meselâ (*Fikret*) ise, (*Fikret*) in adını anmağa lüzum yoktur; bir mecliste oldukları için mütekellim ve muhatap zamirlerinin mercileri olan zâhir isimler hiç bir vakit anılmaz. Bunlar daima zâhir isim mercileri anılmadan kullanılan (mütekellime, muhataba ait) izafet terkipleri olurlar. A.U.E.

III. HALETLİK SONUÇLAR (désinences casuelles) = İSMİN HALLERİ (les cas du nom) — İNSIRAF (déclinaison).

239. Türk kelâmında bir isim, hiç bir haliyet (hal) sonucu almadan da görünebilir ki, şu aşağıki durumlarda böyledir:

1° Cümlelerin faili durumunda (= mücerret «salt, yalın» nominatif).

آت قوشار at koş-ar.

240. — 2°. Nekre (indéterminé) olan sarıh meful durumunda; Bak, § 258.

آت كوردم bir at g'ör-düm.

241. — 3° İsimlik mütemmim [1] (complément nominale) durumunda; (Muk. § 1101 ve aşağısı).

آت يلهسى at yele-si;

گۆز اوى g'öz evi-i (Muk. § 233).

Şu halde türk dillerinde ismin insırafsız kullanılmakla iktifa edildiği haller de vardır. (Muk. § 133).

İHTAR. — İsmi bu mutlak (insıraftan azat edilmiş) haleti (cas absolu), ünlemeç (nidalık, vocatif) olarak ta kullanılmasına yarar.

[1] Müellifin isimlik mütemmim dediği ve (at yelesi, göz evi) gibi misallerle teyit eylediği şeyler, nekre mercili gaibe izafet terkipleridir.

Halbuki izafet zamirlerinin gaip şekilleriyle yapılan bu türlü izafet terkiplerinden maada, (müfretli çemili) mütekellime ve muhataba ait izafet zamirleriyle yapılan başka izafet terkipleri de vardır ki, onlar da (mürekkep isimler gibi) yine mücerret halinde olup, ayrıca insıraf hallerini alırlar:

ev - im, - imiz		i, e, de, den, in;
ev - in, - iniz		> > > > >;
ev - i, - leri		(n) > > > > >;
göz ev (-)		im, - imiz i, e, de, den, in;
		in, - iniz > > > > >;
		i, - leri (n) > > > > >;
aşçı baş - ı - m, - mız		ı, a, da, dan, in;
aşçı baş - ı - n, - nız		> > > > >;
aşçı baş - ı - sı, - ları		(n) > > > > >.

Nekre mercili gaibe izafet terkipleri (meselâ: yukarıki misaldeki «göz evi» gibi «mürekkep şişesi»), tekrar izafet zamirleri alarak ardınlama izafet terkibi yapılacağı zaman birinci gaip zamiri hazfedilir.

mürekkep şişe(-)		m, mız i, e, de, den, in;
		n, nız > > > > >;
		sı, leri (n) > > > > >. A.U.E.

242. — Yukarıki söylediklerimizden çıkan neticeye göre, klâsik arapça, yunanca ve lâtince mücerret için hususî bir sonuç olduğu halde türkçede bu yoktur. Meselâ lâtince de mücerret: *lup - us* (kurt); aidiyet (génitif): *lup - i* (*kurd - un*).

Mücerret için hususî bir *şekil* de yoktur; çünkü sonuçsuz, ve daha iyi bir tabirle söyliyelim, «sıfır» sonuçlu bir kelimeye bu vazife verilsin dense, o haldeki kelimenin daha başka vazifeleri de vardır. Şu halde netice türkçenin, hiç değilse, âlemlerinde mücerret haleti olmadığını tasdik ve kabul etmeğe varıyor. Muk. § 298. Bu tabir, yalnız ifade kolaylığı bakımından kullanılabilir. Bununla beraber böyle vaziyetlerde de mutlak halet (cas absolu) veya nekre haleti (cas indéfini) tabirlerini kullanmak ciheti daima tercih edilmelidir.

A. HALET SONUÇLARININ MORFOLOJİSİ.

243. Mutlak halet itibara alınmazsa, türkiye lehçesinin insırafı beş haletten ibaret sayılabilir:

*مضاف الیه *müzāfün ileyh* (génitif) [1], başka bir mefhumun kendi mefhumuna ait olduğunu bildiren kelime: (*in - lenik*);

*مفعول به *mef'ulün bih* (accusatif), fiil yüklenen kelime: (*i - lenik*);

*مفعول الیه *mef'ulün ileyh* (datif), fiil kendisine tahsis edilen ve yöneltilen kelime: (*e - lenik*);

*مفعول عنه *mef'ulün anh* (ablatif), fiil kendisinden doğan kelime: (*den - lenik*);

*مفعول فيه *mef'ulün fih* (locatif) [1], fiil kendisinde vukua gelen kelime: (*de - lenik*).

[1], [2] Müellif burada muzāfün ileyh tabirimiz yerine izafet (annexion) tabirini kullanmıştır. Bununla beraber yukarıki haşiyelerimizin birinde bahsettiğimiz gibi, asal (génitif) yazılış ve söylenişte tamamiyle kendisine benzeyen ve müfret muhataba izafet zamiri olan (*ev - in* [sana mensup ev; ta maison] burada mı?) *in* değildir.

Bunun dışıarda -(n)in aynı söyleniş ve yazılışıyla bir kaç türlü olarak kullanılır; hepsinde de bu ek (mütakellim, muhatap, gaip) düşünülmiyerek sadece (aidiyet) manasında olur ki, asıl (génitif) budur:

1. Gaibe izafet terkininin marife olan mercüni aidiyet manasıyla bu izafet terkinine bağlar: (*öğretmen - in*) *ev - i*.

2. Aidiyet manasıyla katıldığı ismi sıfat yaparak mevâfiyle beraber sıfat terkininde ilk kelime halinde bulunur: (*Ben - im*) *ev*; (*biz - im*) *ev* [bunlardaki ek *n > m* değişimlidir]; (*sen - in*) çocuk ne âlemde?; (*siz - in*) işten ne haber?; (*çoban - in*) Mustafa ne yapıyor? (lehçelerde).

Bunlara *görelilik* (nazarenlik, nisbîlik=relatif), bir mefhumun başka bir mefhumu göre olmasını bildiren kelimedeki : (*ce-lenik*) haletini de ilâve etmek mümkündür ki, bundan daha ileride (§ 917 ve aşağısı) bahsedilecektir.

Halet sonuçları eklenik hallerinde mülkiyet eklerinden (*ve zarurî olarak, cemi alâmetinden*) sonra yer alır. Bunlar iki nevidir:

Çift becayişli	{	muz. ileyh . . . . . ك(ی) - (n)in;	}	sıgınlık konsonlarla.
		mef. bih . . . . . ی(ی) - (y)i;		
Tek becayişli	{	mef. ileyh . . . . . <( ) - (y)e;	}	
		mef. anh . . . . . ن - den;		
		mef. fih . . . . . ه - de;		
		nisbî. . . . . ه - ce.		

İHTAR 1. — Muzafünileyh (aidiyet) (*in-lenik*) sonucu konsonla nihayetlenen bir isme katıldığı zaman, mülkiyet ekinin müfret muhatabiyle aynı şekilde olur. *ev - in* kelimesi: 1. Sana ait ev (ta maison) 2. Eve ait (de, de la maison) manalarını bildirir. [1]

İHTAR 2. — Mefulünileyh (*e-lenik*) te eskiden bir boğazlı konson da var olup bu: *-ke, (-ka)* (§ 144) suretinde idi. Türkiye lehçesinde bu şeklin izleri ancak *başka* ve *özge* [2] kelimelerinde bulunuyor ki, bunlar

[1] Bu arap imlâlı osmanlıcaya mahsus olup, her iki halde de (د) ile yazılmıştır. A.U.E.

[2] Bizce *başka*, *özge* kelimelerinin sonundaki *ka, ge* ler, müellifin dediği gibi eski mefulünileyh ekleri değildir. Kaldığı müellif, § 267 haşiyesinde bunu zaten şüpheli gösteriyor; ve orada verdiği misalde «başka» kelimesinin kullanışı da verdiğimiz manayı teyit ediyor. Bu ekler eski lehçelerde bir isme katılarak onları emri hazır veya fiil kökü yapan mastarlık eklerdir. D.L.T. 352 I. *ar - ka - mak* (şimdiki lehçemizde *k* sı düşmüş) *ar - a - mak*; I. 215 *el - ke - mek* (şimdiki lehçemizde *k* sı düşmüş) *el - e - mek*; ve lehçemizde *yaş - a - mak* ve emsali kelimeler hep (*k, k*) ları düşmüş mastarlardır: Fiil maddelerine o madde mefhumunun devamı (mubalağa) manasıyla katılmış olanlar da var; *çal - ka - mak* = müteaddit defalar çalmak, vurmak; *tık - (k)a - mak* (bir *k* düşmüş) = müteaddit ve devamlı tıkmak vs. İşte *baş - ka (k)*, *öz - ge (k)* gibi kelimeler bizce böyle mastarların sıfatlarıdır: Bundan *baş - ka(k)*, *öz - ge(k)* = bundan müstakil, kesilmiş (olarak.) A.U.E.

3. İsim cümlesinde bu aidiyet eki sıfat, haber olur: Bu ev (*öğretmen - in* «öğretmene ait») tir. A.U.E.

(1) numaradaki misalde gaibe izafet zamiri olan (*i*), terkipte muzafünileyhtir ki, muzafı (*ev*) dir. (*Öğretmen*) ise (*i*) gaip zahirinin mercü olduğu için dolayısıyla o da muzafünileyhtir. Fakat ona (*n*) katıldığına bakarak bu aidiyet ekine sadece buradaki rolüyle muzafünileyh eki demek doğru değildir. Çünkü (2) ncî ve (3) üncü numaralarda görüldüğü üzere bu nasıl isim cümlesinde (haber) olan aidiyet ekli bir sıfattır. Bu itibarla buna aidiyet eki demek doğrudur.

(Mutekellim, muhatap, gaibe) izafet zamirlerinden sonra da aynı mana ile katılır. (*ev - im*) - *in*, (*ev - in*) - *in*, (*ev - in*) - *in* gibi. Bununla beraber müellifin tabirini değiştirmiyoruz. A.U.E.

baş ve *öz* kelimelerinin eski mefulünileyhleridir. Muk. § 267 tenbih; yine Muk § 295 ve 296.

Mefulünanh (*den-lenik*) in, eskiden çift veya keşiklenişli vokali vardı: *dan* (§ 156); *din*. Eski osmanlıcada, çağataycada olduğu gibi -*din* şekli bulunur. Muk. s. 623 ve § 1419.

Haletlik sonuclar (*désinences casuelles*) in hepsi, mülkiyet zamirleri gibi, 160 ıncı bentte hulâsa edilen kaideler icabına göre mütalea edilmelidir.

244. *Ek vokalinin değişirlikleri*. — Bu değişirlikler şöyle hulâsa edilebilir: Muzafünileyh ve mefulünbih eklerinin vokalleri çift becayışli, bütün öteki haletlere ait eklerin vokalleri tek becayışlidir (Muk. yukarıdaki cetveli).

a. Son vokali ön sınıftan (e, i, ö, ü) olan isimler:

1. e vokalli: أو ev.

Muz. ileyh. . . . . أوك ev-in°;

Mef. bih. . . . . أوی ev-i°;

Mef. ileyh. . . . . أوه ev-e°;

Mef. anh. . . . . أودن ev-de°n;

Mef. fih. . . . . أوده ev-de°; [1]

[Nisb.; . . . . . أوجه e°v-ce].

2. i vokalli: بيگير beygir.

beygir-in, -i, -e, -den, -de, (-ce).

3. ö vokalli: سوز söz.

söz-ün, -ü, -e, -den, -de, (-ce).

4. ü vokalli: تأسف teessüf.

teessüf-ün, -ü, -e, -den, -de, (-ce).

b. Son vokali art sınıftan (a, ı, o, u) olan isimler:

1. a vokalli: آت at.

Muz. ileyh . . . . . آتك at-in;

Mef. bih. . . . . آتی at-ı;

Mef. ileyh. . . . . آت at-a;

[1] Müellif bu cetveldeki misallerin baştan ikisini teşkil eden muzafünileyh ve mefulünbih (ev-in; ev-ı) kelimelerinde vurguyu (ev) ismi üzerinde göstermiş ise de, hakikatte vurgu eklerin vokallerinde olduğu için biz bunları o yolda gösterdik. A.U.E.

Mef. anh. . . . آتدن at-dan;
 Mef. fih. . . . آتده at-da;
 [Nisb. . . . آتجه at-ca].

2. *ı* vokalli: قاطر *qatır*.
Qatır-in, -ı, -a, -dan, -da, (-ca).

3. *o* vokalli: فايطنون *fayton*.
Fayton-un, -u, -a, -dan, -da, (-ca).

4. *u* vokalli: قوشوم *qoşum*.
Qoşum-un, -u, -a, -dan, -da, (-ca).

Temrin. — ترکمن *türkmen*; اکین *ekin*; کوچ *g'öç*; ترک *Türk*; تاتار *Tatar*; قيرقیز *Qırqız*; منول *Moğol*; اونغور *Uygur* kelimeleri de hep böyle insıraf eder.

245. *Diğer seslik değişmeler.* — Mefulünanh, mefulünfih (ve nisbî) de halet sonucu bir dişli konsonla başlar. Şu halde bu konson esas itibariyle, boğuk ve çınlak arasında bir becayışe uğrar ki, bundan 175 inci bentte bahsedilmişti.

MI. : Mef. anh: ev-den, fakat at-tan;
 Mef. bih : ev-de, fakat at-ta.

Bununla beraber aynı bendin (tenbih) inde gösterilen sebepler dolayısıyla, transkripsiyonda umumiyetle çınlakları muhafaza ediyoruz: at-da.

Öteki üç halet (müz. ileyh, mef. anh, mef. fih) ise bir *vokal* ile başlarlar, ve netice itibariyle şu aşağıdaki değişikliklere meydan verirler ki, bundan daha önce mülkiyet eki dolayısıyla (§ 224 ve aşağısı) bahsetmiştik.

246. — 1° *Eklenik (suffixé) ismin sonlama boğazlısında değişiklik.*
 Muk. 202 ve aşağısı.

a. Ön sınıftan:

چيچك *çiçek*.

Muz. ileyh . . . چيچك *çiçey-i°n*;

Mef. bih. . . . چيچكي *çiçey-i°*; [1]

Mef. ileyh. . . . چيچك *çiçey-e°*;

[1] Müellif bu kelime de vurguyu ikinci hecenin (e) sinde göstermiş ise de vurgu, arkadaşlarında olduğu gibi, hep son hecededir. A.U.E.